

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บริเวณพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ประกอบด้วยภูมิประเทศเป็นภูเขาและเทือกเขาสูงสลับกับพื้นที่ราบแคบ ๆ ระหว่างหุบเขา แนวเทือกเขาดังกล่าวเป็นสันปันน้ำแบ่งน้ำไหลลงแม่น้ำลำธารสายสำคัญ ๆ ของประเทศ บริเวณภูเขาและเทือกเขา ปกคลุมไปด้วยป่าไม้ชนิดต่าง ๆ นับเป็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ เทือกเขาเหล่านี้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารดังกล่าวแล้ว เนื่องจากภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูง อากาศหนาวเย็นในฤดูหนาว ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ที่นำเอาความหนาวเย็นและความแห้งแล้งจากประเทศจีน ส่วนในฤดูร้อนอากาศร้อนและแห้งแล้ง โดยเฉพาะในเดือนเมษายน ส่วนฤดูฝนปริมาณน้ำฝนไม่สูงมากนัก โดยเฉพาะด้านตะวันตกหลังเทือกเขาจากทิศเหนือลงใต้ ส่วนด้านตะวันออกของภูมิภาคในเขตเชียงรายและน่าน มีปริมาณฝนสูงกว่าเขตอื่น (มนัส สุวรรณ และคณะ, 2548)

บริเวณพื้นที่สูงและเขตภูเขาของภาคเหนือตอนบน เป็นถิ่นที่อยู่ของชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ ตั้งแต่พื้นราบได้แก่ กะเหรี่ยง ลัวะ ขมุ และกลุ่มชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ได้แก่ ม้ง ลีซอ มูเซอร์ อาข่า เข้า จีนฮ่อ ไทยใหญ่ เป็นต้น กลุ่มชนเผ่าเหล่านี้บางกลุ่มอาศัยอยู่ในภาคเหนือมานานนับร้อยปี บางกลุ่มก็เพิ่งอพยพเข้ามาในระยะเวลา 30 – 50 ปีที่ผ่านมา ด้วยปัญหาด้านการเมือง ด้านสังคม และอื่น ๆ จากประเทศเพื่อนบ้าน บางส่วนเข้ามาโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่ประเทศไทยจำเป็นต้องรองรับกลุ่มชนเผ่าเหล่านั้น ไว้ด้วยมนุษยธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ จากตารางที่ 1 ซึ่งให้เห็นลักษณะ จำนวน และการกระจายของกลุ่มชนเผ่าใน 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ซึ่งมี 1,431 หมู่บ้าน 183,656 ครัวเรือน และมีประชากร 993,847 คน (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2545)

ในช่วงระยะเวลา 40 – 50 ปีที่ผ่านมา บริเวณพื้นที่ป่าไม้รวมทั้งไม่มีค่าทางเศรษฐกิจของภาคเหนือ ถูกตัดโค่นด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ลงไปมาก รวมทั้งป่าไม้บริเวณแหล่งต้นน้ำลำธารบนภูเขาและพื้นที่สูงถูกทำลายโดยประชาชนทั้งชาวไทยภูเขาและชาวไทยพื้นราบ บางส่วนที่ต้องการที่ดินทำกินด้วยการบุกรุกโค่นถางป่า เผาป่า ใช้พื้นที่ทำการเกษตรเพื่อยังชีพ ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดพืชผักต่าง ๆ ใช้บริโภคในครัวเรือน และหลังจากใช้พื้นที่ 2 – 3 ปี ก็โยกย้ายไปหาพื้นที่ใหม่ จนกระทั่งป่าธรรมชาติลดน้อยลงไปมาก จากพื้นที่ซึ่งเคยปกคลุมด้วยป่าไม้ร้อยละ 60 – 70 ของพื้นที่ ปัจจุบันป่าไม้ลดเหลือประมาณร้อยละ 20 – 30 ของพื้นที่ (มนัส สุวรรณและคณะ อ้างแล้ว)

ปัญหาการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูงของกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ ที่สำคัญคือ การใช้พื้นที่ปลูกฝิ่น ซึ่งเป็นพืชเสพติด ที่กลุ่มชนเผ่าหรือชาวไทยภูเขาบางกลุ่มปลูกกันมากในอดีต ได้แก่ ชาวเขาที่อาศัยอยู่ในระดับความสูงกว่า 1000 เมตร จากระดับน้ำทะเลขึ้นไป เช่น ม้ง ลีซอ มูเซอ เย้า อีเก้อ เป็นต้น การที่พวกเขาปลูกฝิ่นกันมากเนื่องจากพืชผลอย่างอื่นที่ปลูกได้ เมื่อนำไปแลกเปลี่ยน ซื้อขาย มีความยากลำบากในการขนส่ง เพราะขาดเส้นทางคมนาคมดังเช่นปัจจุบัน ดังนั้น การที่พวกเขาจะหารายได้แก่ครอบครัวได้มาก ๆ จึงต้องอาศัยการปลูกและขายฝิ่น โดยได้เงินมากเพียงพอค่าใช้จ่ายของครอบครัวไปตลอดปี ดังนั้น เมื่อมีการใช้ที่ดินปลูกฝิ่น 4 – 5 ปี สภาพดินเสื่อมก็จะย้ายพื้นที่ต่อไป ปล่อยให้พื้นที่เก่าเป็นไร่ร้าง การโค่นถางป่า เผาป่า ทำให้แร่เหล็กลอย เป็นการใช้ที่ดินผิดวิธี เมื่อฝนตกก่อให้เกิดการกัดเซาะลึกกร่อน การพังทลายของดินอย่างรุนแรง ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงอย่างรวดเร็ว เมื่อปล่อยเป็นไร่ร้าง ทั้งหญ้าคา สาบเสือ วัชพืชอื่น ๆ จะแพร่กระจายเข้าไป พอลงหน้าแล้งหญ้าเหล่านี้แห้งตาย ทำให้เกิดไฟป่าไหม้ลูกกลมเขตพื้นที่ป่าและบริเวณอื่น ๆ เป็นประจำทุกปี

การทำลายทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง ส่งผลกระทบต่อประชาชนบนพื้นที่ราบ เป็นต้นว่า การทำลายป่า การเกษตรบนพื้นที่สูง ก่อให้เกิดการกัดเซาะลึกกร่อนและการพังทลายของดินอย่างรุนแรง เมื่อฝนตกลงมาเกิดการไหลบ่าพัดพาเอาดิน กรวด หิน ตะกอนต่าง ๆ ลงมาทับถมบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทับถมร่องน้ำทำให้แม่น้ำตื้นเขิน การทำลายป่า นอกจากเกิดการไหลบ่าอย่างรุนแรง บางครั้งเกิดแผ่นดินถล่ม เพราะขาดพืชช่วยยึดเกาะดิน ทำความเสียหายต่อเรือสวน ไร่นา ชุมชน กระทบชีวิตและทรัพย์สินของผู้คนอยู่บ่อย ๆ ในฤดูแล้งเกิดภาวะความแห้งขาดแคลนน้ำ ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำ

ในส่วนของการปลูกฝิ่น การซื้อขาย และเสฟฝิ่น ซึ่งเป็นสารเสพติดประเภทหนึ่งย่อมเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน ทั้งชาวไทยและชาวโลก ในอดีตรัฐบาลเคยประกาศยกเลิกห้ามสูบ เสฟฝิ่นในประเทศ แต่การปลูก ผลิตเพื่อขายยังคงมีการลักลอบดำเนินการอยู่ ในเวลาต่อมา รัฐบาลได้ประกาศห้ามปลูกฝิ่นและผลิตฝิ่น โดยเด็ดขาด ถือว่าผิดกฎหมาย ขณะเดียวกันก็มีหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรต่าง ๆ รวมทั้งหน่วยงานความร่วมมือระหว่างประเทศ เช่น โครงการไทย-เยอรมัน โครงการไทย-ออสเตรเลีย โครงการไทย-นอร์เว เป็นต้น หน่วยงานเหล่านี้ได้เข้ามาช่วยเหลือ พัฒนา ส่งเสริมอาชีพ จัดหาพืชปลูกทดแทนฝิ่น รวมทั้งช่วยด้านการศึกษา อนามัย เพื่อให้กลุ่มชนเผ่ามีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ได้มีหน่วยงานที่สำคัญคือ โครงการหลวง เป็นโครงการส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2512 โดยมีพระราชประสงค์สำคัญ 3 ประการคือ ประการแรก เพื่อมนุษยธรรม คือช่วยให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ที่ดี

ขึ้น ทั้งด้านอาชีพ สาธารณะสุขและการศึกษา ประการที่สอง เพื่อบรรเทาปัญหาหาเสพติด กล่าวคือปรับเปลี่ยนการปลูกพืชเสพติด (ฝิ่น) มาเพาะปลูกพืชตามหลักของเกษตรกรรมแบบยั่งยืน และประการที่สาม เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ดินและน้ำ เป็นแหล่งอาหารของมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งสร้างคุณภาพให้กับสภาวะแวดล้อม (ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร (ศวพก) 2550)

โครงการหลวง ปัจจุบัน ภายใต้การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการหลวง มีอยู่ 38 ศูนย์ / สถานี ใน 5 จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูนและพะเยา ซึ่งแต่ละศูนย์ / สถานี ประสานงานกับหน่วยงานรัฐและมหาวิทยาลัย ทำการศึกษา วิจัย และพัฒนางานด้านการผลิตพืชผัก ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชไร่ และไม้ผล พร้อมงานส่งเสริมให้ชาวเขาปลูกพืชเหล่านี้เพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น การพัฒนาเกษตรบนพื้นที่สูง ได้สร้างรูปแบบการผลิตใหม่สำหรับชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งแต่เดิมเป็นระบบการผลิตยังชีพแบบดั้งเดิม โครงการและฝ่ายทดลอง วิจัย มีการนำเอาพืชพรรณไม้ต่างถิ่น ทั้งพืชผัก ไม้ดอก/ไม้ประดับ และไม้ผลเมืองหนาว ที่สามารถปรับตัวกับสภาพภูมิอากาศและสภาพแวดล้อมอื่น ๆ บนพื้นที่สูง (ศวพก. 2550 อ้างแล้ว) เกษตรกรโดยเฉพาะกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ จำเป็นต้องปรับตัว เรียนรู้กระบวนการผลิตแบบใหม่ โดยผ่านการฝึกอบรม ติดตามจากเจ้าหน้าที่ศูนย์ เป็นต้น ดังนั้นเกษตรกรบนพื้นที่สูงเปลี่ยนวิธีการผลิตจากระบบดั้งเดิมที่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ (Subsistence Agriculture) ไปสู่วิธีการผลิตเชิงพาณิชย์ หรือผลิตเชิงธุรกิจ (Commercial or Business Agriculture)

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงขุนวาง เป็นสถานีหนึ่งของมูลนิธิโครงการหลวง ตั้งอยู่ที่ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินการวิจัย พัฒนา และส่งเสริมอาชีพใหม่ให้กับเกษตรกร โดยศูนย์พัฒนาโครงการหลวงขุนวางเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 มีเป้าหมายหลักเพื่อลดพื้นที่การบุกรุกทำลายป่าของชาวเขา ลดการปลูกฝิ่น และจัดหาพืชเศรษฐกิจมาปลูกทดแทนฝิ่น เพื่อการพัฒนาส่งเสริมอาชีพ รวมทั้งคุณภาพชีวิตให้แก่ชาวไทยภูเขา มีหมู่บ้านอยู่ในความดูแล 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านขุนวาง บ้านปากกล้วย บ้านโป่งลมแรง บ้านโป่งน้อยเก่า บ้านโป่งน้อยใหม่ บ้านห้วยยาว และบ้านขุนแม่วาก มีครัวเรือนทั้งหมด 299 ครัวเรือน ประชากร 1430 คน มี 2 กลุ่มชนเผ่าคือ ม้ง และกะเหรี่ยง (คูตารางที่ 1) (มูลนิธิโครงการหลวง, 2549) พืชเศรษฐกิจหลักที่ส่งเสริมมี 3 ประเภท ได้แก่ พืชผัก ไม้ตัดดอก / ไม้ประดับ และไม้ผล

ตาราง 1 จำนวนหมู่บ้าน ครั้วเรือน ประชากรและกลุ่มชนเผ่า ภายใต้ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงขุนวาง

ลำดับ	หมู่บ้าน	หมู่	จำนวนครั้วเรือน	จำนวนประชากร	กลุ่มชนเผ่า
1.	ขุนวาง	12	87	435	ม้ง
2.	โป่งน้อยเก่า	14	18	80	กะเหรี่ยง
3.	โป่งน้อยใหม่	14	34	143	กะเหรี่ยง
4.	ห้วยยาง	14	35	152	กะเหรี่ยง
5.	ป่ากล้วย	17	50	251	กะเหรี่ยง
6.	โป่งลมแรง	17	33	159	กะเหรี่ยง
7.	ขุนแม่วาก	18	42	210	ม้ง
รวม			299	1430	

ที่มา : ฝ่ายพัฒนา มูลนิธิโครงการหลวง 2549

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการคือ

1. เพื่อศึกษาการตัดสินใจของเกษตรกรในการเลือกปลูกพืชบริเวณพื้นที่สูง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกร ในการเลือกปลูกพืช
3. เพื่อศึกษาปัญหา และอุปสรรคของเกษตรกรในการเลือกปลูกพืชบนพื้นที่สูง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากกระบวนการตัดสินใจเลือกปลูกพืช ขึ้นอยู่กับปัจจัยอะไรที่มีความสำคัญสูงสุดและนำเอาผลจากการศึกษาไปใช้ในการวางแผนส่งเสริมพัฒนากลุ่มชนเผ่าบนพื้นที่สูงต่อไป

สมมุติฐานการวิจัย

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม/บุคคล และปัจจัยด้านกายภาพ มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจเลือกปลูกพืชที่แตกต่างกัน

ขอบเขตในการวิจัย

ขอบเขตในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา ได้เลือกศึกษา 7 หมู่บ้าน บนพื้นที่สูง ภายใต้การดูแลของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงขุนวาง ตำบลแม่วีน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

2. ขอบเขตของเนื้อหาของการศึกษา ประกอบด้วย

- ก) การใช้ที่ดินและระบบการปลูกพืชบริเวณพื้นที่สูง
- ข) การตัดสินใจของเกษตรกร ในการเลือกชนิดพืชที่ปลูก 3 ประเภท ได้แก่ พืชผัก ไม้ดอก/ไม้ประดับ และไม้ผลเมืองหนาว ซึ่งเป็นพืชที่โครงการฯ ส่งเสริมปลูกทดแทนฝิ่น ของชาวเขาบนพื้นที่สูง
- ค) ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในการเลือกพืชที่ปลูก 3 ปัจจัย ประกอบด้วย ปัจจัยส่วนบุคคล – สังคม (ชาติพันธุ์ เพศ อายุ การศึกษา รายได้ ความพึงพอใจ การฝึกอบรม ประสบการณ์ ความเสี่ยง ความเอาใจใส่ของเจ้าหน้าที่ การอนุรักษ์สภาพแวดล้อม การคาดหวังของเกษตรกร ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (ตลาด รายได้ กำไร แรงงาน ทุน ค่าขนส่ง โรงเรียน อุปกรณ์ นโยบายโครงการฯ) ปัจจัยด้านกายภาพ (ความลาดชัน การระบายน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปริมาณฝน อุณหภูมิ แหล่งน้ำ ขนาดไร่ นา ฯลฯ)
- ง) การตัดสินใจของเกษตรกรในการเลือกปลูกพืช เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจ ความคาดหวังสูงสุด สนับสนุนการเกษตรยั่งยืน รวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสำคัญ
- จ) ปัญหาและอุปสรรคในการเลือกปลูกพืชข้างต้น และข้อเสนอแนะ

3. ขอบเขตของประชากรที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย กลุ่มชาวเขาเผ่าม้ง และกะเหรี่ยง จำนวน 7 หมู่บ้าน 299 ครัวเรือน ประชากร 1, 430 คน หมู่บ้านทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้การดูแลของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงขุนวาง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ
(Independent Variables)

ตัวแปรตาม
(Dependent Variable)

ก. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

1. ความต้องการของตลาด
2. รายได้ที่ยั่งยืน
3. กำไร
4. การใช้ที่ดินเพียงพอ
5. แรงงาน
6. ทุนในการดำเนินการ
7. ค่าใช้จ่ายในการขนส่ง
8. โรงเรือน อุปกรณ์ เครื่องมือ
9. นโยบายของโครงการฯ

ข. ปัจจัยทางสังคม – บุคคล

1. ความพึงพอใจของบุคคล
2. การเลือกปลูกพืชตามหลักเกษตรยั่งยืน
3. การฝึกอบรมด้านเกษตร
4. ประสบการณ์ของบุคคล
5. เวลาว่างของเกษตรกร
6. ความรู้ก่อนที่จะมาดำเนินการ
7. ความเสี่ยงของบุคคล
8. ความเอาใจใส่ของเจ้าหน้าที่
9. ความคาดหวังของเกษตรกรตามอรรถประโยชน์
10. การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเพื่อรายได้ที่ยั่งยืน
11. การอนุรักษ์สภาพแวดล้อม
12. การสร้างความเข้มแข็งแก่ครอบครัว

ค. ปัจจัยทางกายภาพ

1. ความอุดมสมบูรณ์ของดิน
2. การระบายน้ำของดิน
3. ความลาดชันของพื้นที่
4. ปริมาณฝน
5. อุณหภูมิเหมาะสม
6. แหล่งน้ำเพียงพอ
7. ขนาดของไร่นา

การตัดสินใจในการเลือกปลูก
พืชของเกษตรกร

จากกรอบแนวคิดการวิจัยข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า มีปัจจัยสำคัญ 3 ประการ พร้อมตัวแปรย่อยของแต่ละกลุ่มปัจจัย ไปมีผลต่อการตัดสินใจเลือกปลูกพืชของเกษตรกร (ตัวแปรตาม) และตัวแปรอิสระที่กำหนดไว้ บางส่วนอาจมีความสำคัญน้อยที่จะไปมีผลต่อการตัดสินใจ ในขณะที่ตัวแปรบางส่วนอาจมีความสำคัญมาก ทั้งอาจมีคู่ตัวแปรหลายๆคู่ที่มีความสัมพันธ์กัน ต่างไปมีผลต่อการตัดสินใจเลือกปลูกพืชของเกษตรกร ซึ่งจะได้ศึกษา วิเคราะห์ และทดสอบตัวแปรเหล่านั้นในเชิงสถิติ ต่อไป

นิยามศัพท์

เกษตรยั่งยืน หมายถึง ระบบการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ ช่วยฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรในไร่นาและสิ่งแวดล้อม ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกให้มากที่สุด มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ มีผลตอบแทนที่จะทำให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพ และประกอบอาชีพการเกษตร ได้อย่างยั่งยืน

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกร ประกอบด้วย ปัจจัยส่วนบุคคล – สังคม ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และปัจจัยทางกายภาพของพื้นที่

การตัดสินใจของเกษตรกรในการเลือกปลูกพืช หมายถึง การที่เกษตรกรได้ประมวลข้อมูลต่างๆ รวมทั้งตัวแปรสังคม-บุคคล เศรษฐกิจ และกายภาพ เพื่อประกอบการตัดสินใจจากความพึงพอใจ และการคาดหวังสูงสุดตามอรรถประโยชน์ในการเลือกปลูกพืช

การเลือกปลูกพืช หมายถึง การปลูก พืชผัก ไม้ดอก/ไม้ประดับ และไม้ผลเมืองหนาว

กลุ่มชาวเขา หมายถึง กลุ่มชาวไทยภูเขาที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ในความดูแลของโครงการหลวงในพื้นที่ หมายถึง ชาวม้ง และกะเหรี่ยง เท่านั้น